

LE CORBUSIER, JACOBSONOVÁ A ICH RACIONALITA

ANDREJ GOGORA, Filozofický Ústav SAV, Bratislava

GOGORA, A.: Le Corbusier, J. Jacobs and Their Rationalities
FILOZOFIA 65, 2010, No 4, p. 361

The paper gives an analysis of the conceptions of rationality of two influential representatives of the 20th century theory of urbanism, and their philosophical grounds. It also outlines the problem of modern rationality, questions its character and points out, that for the time being the transition to a new way of thinking is problematic.

Keywords: City – Urbanism – Rationality – Modernism

Myšlienky o meste vyvolávajú ohlas nielen v urbanizme, ale aj mimo jeho hraníc. Skúmajú sa z viacerých hľadísk a to filozofické nie je výnimkou.¹ Teória mestského plánovania, tak ako každá vedecká disciplína, udržiava základné východiská, ktoré možno filozoficky interpretovať. Cieľom tohto príspevku je predstaviť dva hlavné prúdy urbanizmu 20. storočia a ukázať, na základe akých predpokladov boli vytvorené, podľa akej racionality postupujú. Racionalitou sa tu nazýva súbor princípov, ktoré určujú spôsob teoretickej produkcie daného obdobia, a to nielen filozofickej, ale aj prírodovednej, spoločenskovednej a urbánnej. Tieto podmienky možností sú niekedy formulované jasne a podrobne, inokedy nie je vôbec isté, či možno hovoriť o špecifickej forme racionality. V prvej časti predstavím teóriu Le Corbusiera a modernú racionalitu, tá druhá patrí teórii Jane Jacobsovej a zatiaľ nie celkom jasne vyjadrenému spôsobu myslenia.

Le Corbusier a moderná racionalita. Na prelome 19. a 20. storočia je kontrast medzi priemyselným rozvojom a chaosom mestského usporiadania naozaj krízový. Mesto je už dlhšiu dobu živnou pôdou industriálnych aktivít; tie otvorili široké pole možností jednotlivcovi a spoločnosti, no takisto spôsobili, že mesto stratilo pôvodnú bezpečnosť, poriadok a celistvosť, bezhlavo sa rozrastá na všetky strany. Nový vek strojov vyžadoval zásah, ktorý by ho zbavil špinavých a chápadlovitých veľkomiest. Snaha modernizmu organizovať mestské prostredie má pôvod v renesancii a osvietenstve, no plánovanie ako profesionálna prax sa zrodilo až z veľkých zmien priemyselnej revolúcie a jej dôsledkov. Moderný urbanizmus chce byť vedou a na to potrebuje jasné a pevné princípy. Prvými pokusmi boli hnutie *City Beautiful*, predstava zdravého mesta *Hygeia* B. W. Richardsona alebo projekt *Záhradného mesta* Ebenezera Howarda. Mali veľký vplyv, no nevybudovali racionálny základ moderného plánovania. Vyvrcholením moderného mestského plánova-

¹ Na Slovensku sa tejto problematike aktívne venuje Miroslav Marcelli, napísal knihu *Filozofia v meste*, v ktorej skúma prieniky filozofického myslenia a poriadku mesta. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vedie medziodborový seminár *Filozofia urbánneho priestoru*.

nia je založenie CIAM² a Le Corbusierov projekt *Súčasného mesta pre tri milióny obyvateľov* (1925), v ktorom definoval základné tézy, metódu a cieľ urbanizmu ako vedeckej disciplíny. Práve v ňom možno nájsť odpoveď na otázku, do akej miery sa v urbánnej teórii uplatňuje špecifická forma racionality.

Le Corbusier vybudoval urbanistickú koncepciu na základe ontologickej hierarchie, podľa ktorej rozlišuje medzi prírodou, človekom a univerzálnym poriadkom. Príroda predstavuje chaotickú zmes prvkov, labyrint náhodných javov, kde sa veci neustále menia. Vo sfére premenlivého bytia moderný človek nenachádza bezpečné útočisko ani stabilné miesto vo svete. Jeho výsadou je však rozum, schopnosť pochopiť univerzálny poriadok, ktorý oživuje chaotickú prírodu: „*Mentálnym postojom, ktorý tvorí základ modernej racionality, je presvedčenie, že svet je zákonitý a racionálny a že je v možnostiach ľudského rozumu túto zákonitosť pochopiť a využiť pri predvídaní a kontrole diania vo svete*“ ([1], 17). Ľudské vedenie je správne iba vtedy, ak je v dokonalej harmónii s večným poriadkom, ak sa zameriava na podstatu vecí, a nie na ich vonkajšiu podobu. Le Corbusier prísne rozlišuje medzi pravou a zdanlivou skutočnosťou a tento protiklad uplatňuje aj v teórii urbanizmu.

Mesto na začiatku 20. storočia, palimpsest dlhého vývoja, spleť úzkych a kľukatých uličiek, preľudnené centrum, predmestia a zlá dopravná situácia sú pre neho stelesnením nerovnováhy, ktorá neodvratne smeruje k pohrome. Nazýva ho beštou, ktorá nie je hodná moderného človeka. Mesto by malo byť odrazom ľudského myslenia v jeho najvznešenejšej forme, malo by obmedziť všetko náhodné a vydať sa na cestu rozumu. Človek je centrom a vyvrcholením univerza, má právo konať tak, ako koná. Le Corbusier rozvíja typický znak modernej doby: tému človeka a jeho rozumu, ktorý dokáže sprostredkovať pravú skutočnosť. Budovanie mesta prostredníctvom geometrie, priamky a pravého uhla je bojom človeka s prírodou, jeho oslobodením od pomínutelných javov a nastolením súladu s univerzálnym poriadkom. Ideálne mesto je bezchybne fungujúci stroj a umelecké dielo, ktoré je tým dokonalejšie, čím viac sa vzdŕaľuje aspektom prírodného diania. Úlohou mestského plánovania je vytvoriť racionálnu a objektívnu schému, geometricky pravidelný a ucelený plán, v ktorom prevláda presné zónovanie a izolácia funkčných celkov. Jeden z výrazných rysov modernej racionality, princíp jednoty, je u Le Corbusiera prítomný v podobe predstavy mesta ako celku. Jednotný poriadok podmieňuje každú bunku a pochopiť mesto znamená pochopiť tento poriadok. Plán berie do úvahy premenlivú stránku mestského života a jeho rozpory, no uzaviera ju v rámci totality a podriaďuje jednotnej norme. Každá udalosť získava svoju identitu na základe príslušnosti k celku: „*Ak by všeobecná norma ohraničila pestrú zmes buniek, neporiadok by bol odstránený a vrátil by sa mier, krajina by bola miestom poriadku*“ ([2], 72). Iba mesto usporiadané podľa zásad ľudského rozumu si zaslúži prívlastok *moderné*.

Odstránenie pôvodného osídlenia a vymazanie minulosti je rozhodujúci krok, ktorý smeruje ku konečnej fáze mestskej formy. Nekontrolovaná urbanizácia je urážkou moderného človeka, a preto musí ustúpiť nevyhnutnému pokroku. Historické centrá už neslúžia

² *Congrès International d'Architecture Moderne (Medzinárodný kongres modernej architektúry)*, 1928 – 1959.

pôvodnému účelu, sú prekážkou rýchlosti a ich fyzické odstránenie je povinnosťou. Musia uvoľniť miesto automobilovej doprave, výškovým budovám, trávnatým plochám a otvoreným priestranstvám. Nové a zdravé jadro mesta bude stáť na troskách minulosti, na čistej doske, postavené podľa univerzálnych zákonov, naraz a naveky, bez ohľadu na predchádzajúce obdobia: „*Moderní architektura se vždy prezentuje jako poslední příležitost ke spáse, urgentní výzva sdílet paranoickou tezi, že nějaká pohroma smete z povrchu zemského onu nemoudrou část lidstva, která lpí na starých formách bydlení a městské koexistence*“ ([3], 196). Predstava progresu a konečného riešenia dejín je silným motívom moderného človeka.

Le Corbusier

Le Corbusier je krajný prípad moderného plánovania, preto je u neho racionalita dobre viditeľná. Jeho ideálne mesto sa ako celok uplatnilo málokde, väčšinou iba v rôznych viac alebo menej striktných podobách. Vášnivo ho odmietli po celom svete, no neskôr časť princípov prijali ako rýchlu a ľahkú odpoveď na povojnovú rekonštrukciu. Moderný urbanizmus nesporne zlepšil životné podmienky miest, vybudoval dopravný systém a vniesol do svojho odboru nadšenie a spoločenský význam. Fyzické a sociálne dôsledky niektorých premien však boli sporné, mnohé projekty zlyhali a zanechali po sebe šedé a opustené priestranstvá (*Pruitt-Igoe*). Ako reakcia sa od polovice 20. storočia objavuje vnímanie mesta, ktoré odmieta princípy moderného plánovania a rozvíja odlišný pojmový aparát. Môže človek vnímať univerzálny poriadok a prezentovať ho ako pravú skutočnosť, a nie ako

vlastný konštrukt? Je mesto riadené racionálnym poriadkom naozaj ideálnym mestom? Sme vôbec hodní veľkomesta? Tieto otázky si priamo v New Yorku v štvrti Greenwich Village kládla urbanistka Jane Jacobsová, autorka prelomovej knihy *Smrť a život amerických veľkomiest* (1961).

Jane Jacobsová a nový typ racionality? Základný rozdiel medzi Le Corbusierom a Jacobsovou spočíva v odlišnom vnímaní povahy mesta. Moderná racionalita ho chápe ako chaos, zmes nepredvídateľných okolností, ktorú treba nanovo prebudovať podľa princípov geometrie a disciplíny rozumu. Jacobsová, poučená výsledkom niektorých modernistických projektov, predstavuje úplne odlišný prístup. Súhlasí s tým, že mesto je zložitý systém, no táto rozmanitosť nie je podľa nej chaotická, je to organizovaný komplexný systém a jeho výseky možno pochopiť detailnou analýzou jednotlivých vzťahov. Centrálné kritérium, ktoré objasní všetky časti celku, je v tomto prípade zbytočné. Mesto je zmesou odlišných problémov, ktoré sú prepojené do organického celku, ich vzťahy sú

naozaj neprehľadné, no vždy určitým spôsobom organizované: „Zložité miešanie rozličných funkcií nie je formou chaosu. Naopak, predstavuje komplexnú a vysoko rozvinutú formu poriadku“ ([4], 290). Tento poriadok je vpísaný do heterogénnej vrstvy, ktorá je pre modernú racionalitu nepreniknuteľná. Zachytiť jeho aktualizácie a rekonštruovať zložité vzťahy znamená odmietnuť stanovisko hovorca univerzálneho poriadku, ktorý narába s mestom ako s niečím, čím v skutočnosti nie je, zamieňa život mesta za historicky podmienený rozum. Zúžiť problém mesta na otázku rozumu je taký istý omyl ako redukovat' problém mesta na otázku dopravy. Jednoduché riešenie je príťažlivé, no systém mesta možno pochopiť iba z hľadiska jeho vnútorných funkcií, nie prostredníctvom kvalitatívne odlišného typu poriadku. Le Corbusier postupuje deduktívnym spôsobom: Najskôr vytvorí racionálnu schému a určí základné princípy plánovania, podľa ktorých sa zrealizujú špecifické prípady. Jacobsová považuje tento postup za nesprávny, pretože mnohé zovšeobecnenia vedú k absurdnostiam. Inšpiruje sa priamou skúsenosťou, každodennou prechádzkou a pozorovaním okolia, uprednostňuje detailný pohľad a ruch ulice. Nezaujíma ju statické plánovanie, namiesto urbánnych kategórií uvažuje o procesoch, ktoré sa priamo dotýkajú mestského života, pracuje induktívnym spôsobom.

Moderné plánovanie je podľa Jacobsovej pseudoveda, pretože nevychádza z toho, ako mesto skutočne funguje, ale z toho, ako sa má priblížiť k ideálu karteziánskeho mesta. Výsledkom tohto úsilia boli často prázdne, monotónne a chátrajúce štvrte bez spoločenského života. Veľkomesto by nemalo byť mechanickou skladačkou izolovaných častí, na udržanie jeho vitality je potrebná rozmanitosť a konektivita; nie je to rovnorodý celok, udržiava ho najmä zvyšovanie diverzity, miešanie funkcií, vzájomná podpora a závislosť jednotlivých prvkov. Jacobsová však neobhaja urbánu roztrieštenosť a neucelenosť. Rozmanitosť je potrebná, no iba dovedy, kým podnecuje hustú sieť vzťahov, ktorá vytvára dočasne stabilné teritoriality. Ich plynulé vrstvenie a prekryvanie produkuje to, čo nedokáže dosiahnuť moderná racionalita: organický celok udržiavaný čulým mestským životom. Le Corbusierov projekt je historickým vyvrcholením mestského plánovania, jeho konečnou fázou. Jacobsová oslavuje rozmanitosť, no zároveň vníma procesy jej budúceho rozkladu. Hovorí o sebadeštrukčných silách diverzity, ktoré sú vyvolané jej vlastným úspechom, duplikáciou a zveličením jednej funkcie na úkor ostatných. Tieto procesy ničia organickú spleť vzájomnej podpory: „Miesto, ktoré bolo kedysi úspešné a bolo predmetom vášnivého boja, stráca časom význam a stáva sa nepodstatným“ ([4], 318). Jacobsová prijala predstavu celistvosti, no zbavila sa jej finality.

Moderná racionalita a jej vyjadrenie v teórii urbanizmu vyžaruje oslnivú jasnosť, jednoduchosť a harmóniu, je to ľahko čitateľný poriadok. Jacobsová neponúka všeobecné riešenia, jej poznámky nie sú urbánnym projektom, no ani literárnou vychádzkou. Veľkomesto je pre ňu bezprostredný zdroj rozmanitosti a nijaký vedomý zásah ani ľudský čin nedokážu celkom nahradiť zložité procesy komplexného systému. Uvažuje však o stratégiách, ktoré dokážu nepriamo podnietiť diverzifikáciu a vytvoriť pre ňu vhodné podmienky. Medzi základné opatrenia patrí zvýšenie počtu primárnych funkcií. Efektívne prepojenie odlišných činností počas celého dňa umožní vytvoriť väčšiu rozmanitosť a vitalitu. Sociálny a ekonomický úpadok niektorých častí spôsobilo najmä prísne zónovanie a oddeľovanie funkčných jednotiek. Vhodným príkladom sú otupné predmestia, izolované

projekty sociálneho bývania a okolie administratívnych budov. Miešanie vekovo odlišných budov je ďalším prostriedkom úspešného vyvolania rozmanitosti. Veľké množstvo stavieb postavených naraz nedokáže vytvoriť prostredie, ktoré uspokojí náročné požiadavky mestského života. Naopak, zmes budov rôzneho veku poskytuje rôznorodé možnosti, ich prelínanie a vzájomnú podporu. Hodnota takýchto miest je nenahraditeľná, pretože ju vytvoril čas. Na rozdiel od modernej racionality pristupuje Jacobsová veľmi citlivo k minulým obdobiam a uprednostňuje graduálne zmeny. Spredmetnenie tohto prístupu je menej nápadné, lokálne zásahy sa zdajú v porovnaní s veľkolepými cieľmi ako zanedbateľné. V konečnom dôsledku je však väčší počet drobných a postupných opatrení čímsi viac, než len ich súčtom, vzniká organický celok.

Záver. Ak Le Corbusierovu teóriu urbanizmu možno označiť za prejav modernej racionality, o akom type racionality možno uvažovať v prípade Jacobsovej? Podľa Bruna Latoura sme však neboli ani len moderní a v prípade tých odvetví, ktoré sú priamo konfrontované s reálnym prostredím, to platí dvojnásobne. Moderný urbanizmus sa snažil vytesniť zmiešané prvky, prečistiť plochu a vybudovať mesto na základe prísneho oddelovania prírody a človeka. Mestský priestor, ktorý je zmesou rozličných poriadkov, citlivo odpovedá na jednostranné zásahy do svojho tkaniva a jasným spôsobom upozorňuje na svoju prítomnosť. Moderná a ani žiadna iná racionalita nie je totožná s oblasťou praxe, v ktorej sa miešajú prvky reálneho, diskurzívneho a sociálneho, vždy bude narážať na jej mnohotvárnú povahu a tá ju zakaždým kriticky odzrkadlí. Z tohto hľadiska sme naozaj neboli nikdy moderní, no takisto nebude jestvovať ani postmoderný svet. Jacobsovej prístup odmietol dogmatizmus svojich predchodcov, ponúka jemnejší a dôkladnejší pohľad, vracia ľudí späť do mesta a umožňuje im aktívne sa zapojiť do urbánnej siete. Otázka, či táto forma myslenia zastupuje nový typ racionality, ostáva stále otvorená. Povedať, že dnes prevláda špecifická racionalita, odlišná od tej modernej, možno iba za cenu nedbalého zjednodušenia. Niektoré pravdy pretrvali, iné sa ukázali ako nevhodné, alebo dokonca nebezpečné, zároveň sa objavujú nové, nejasne formulované princípy, ktoré narážajú na odpor tých predchádzajúcich. Z tejto nejstej situácie sa však vynára prosté zistenie, že nielen dejiny filozofie, ale aj dejiny urbánnych teórií nás učia o nevyhnutnej úcte človeka k odlišným formám organizácie.

LITERATÚRA

- [1] GÁL, E. – MARCELLI, M.: Svet za zrkadlom. In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava 1991.
- [2] LE CORBUSIER.: *The City of To-Morrow and Its Planning*. New York 1987.
- [3] KOOLHAAS, R.: *Třešitici New York*. Praha 2007.
- [4] JACOBS, J.: *The Death and Life of Great American Cities*. New York 1993.

Mgr. Andrej Gogora
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: gogora@gmail.com